

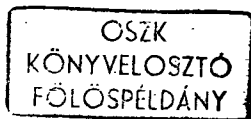
SZEK

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

56

CSUKÁS ISTVÁN
ADY ÉS IVAN KRASKO

SZEGED
1969

CSUKÁS ISTVÁN

ADY ÉS IVAN KRASKO

(A magyar és a szlovák szimbolizmus néhány problémája)

A társadalmi viszonyok és az irodalmi fejlődés hasonlósága az irodalmi irányzatok egyidejű jelentkezésének, a rokon ábrázolási formáknak, az irányzatok többé-kevésbé azonos módon való befogadásának a feltétele. Éspedig annyira meghatározó feltétele, hogy a befogadó irodalmaknak közvetlen kapcsolatra, egyoldalú vagy kölcsönhatásra sincs szükségük az új stílus átvételéhez. A magyar és a szlovák szimbolizmus összehasonlító vizsgálata ezt meggyőzően bizonyítja.

A szimbolizmus mind a két irodalomban — mintegy fél évszázados késéssel — a századfordulón vert gyökeret. Fő képviselői — nálunk Ady, a szlovákoknál Ivan Krasko — kortársak ugyan, ráadásul közös országban lakó népek költői, egymásról azonban nem tudnak. Életútjuk, írói pályájuk nem mutat érintkezési pontokat, de annak több mozzanata párhuzamba állítható. Születési évük majdnem egybeesik, Krasko (1876) egy évvel előzi meg Adyt. A szlovák költő első kötete, a *Nox et solitudo* az Új versek után három évvel, 1909-ben jelent meg. Ha Ady „népért síró, bús bocskoros nemesnek” vallotta magát, Krasko a gömöri paraszti környezet élményeivel és a szlovák irodalmat gazdagító rokonsággal dicsekedhetett. A népközelség, a dolgozó osztályokhoz való vonzódás mind a két költő sajátja. A nemzeti elnyomás iránti érzékenység, amelyet Adynál a politikai látásmód és a vegyes nyelvű szülőföld is táplált, Kraskonál otthoni, majd brassói és prágai élmények hatására erősödött meg. Ugyanezek a körülmények formálják közéleti magatartásukat is. Ami Adynak a fordulatot jelentő Nagyvárad s méginkább Párizs, a felszabadító hatású, európai kitekintést, költői és emberi igazolást nyújtó világváros, ahonnan fájva-vágyva gondol a hazai elmaradottságra, — az Krasko számára Prága, ahol a vigasztalanul szomorú szlovák élethez képest mégiscsak szabadabb a levegő, könnyebb a tájékozódás az élet és az irodalom kérdéseiben. Itt ismerkedik meg — cseh közvetítéssel — a francia szimbolista művészetével is. Az elődökhöz, az irodalmi hagyományokhoz való kapcsolódásuk is hasonló. A kezdő Adyt éppen úgy fogva tartja a századvég uralkodó ízlése, a nép-nemzeti irányzat, mint az ifjú Kraskot a štúri népieség. Az elődök és példaképek tudatos megválasztása és vállalása — Adynál Vajda, Petőfi, Csokonai, a kuruc költészet és Balassi, Kraskonál a szlovák népköltészet s legfőképpen Hviezdoslav — csak már az önálló hang megszólalása után következik be.

A századvég és a századforduló Monarchiájának világa s benne az egyéni sorsot alakító erők játszottak döntő szerepet abban, hogy Ady és Krasko — egymástól függetlenül — sok tekintetben rokon szimbolista költészetet teremtett. Az európai szimbolizmusnak azt a változatát, amely a hazai valóságból táplálkozik s amelynek egyik legfontosabb ihletője a nemzeti és a szociális elnyomás elleni harc, az „álomban is pőre” népek felszabadítása. Ezért tudtak mind a ketten olyan életművet alkotni, amely szintézisbefogta koruk alapvető mondanivalóját, szemléletmódban és művészi eszközökben pedig összekapcsolta a korszerűt a múlt értékeivel. Szimbolizmusuknak

a hazai talajból való sarjadása — s ellentmondásai ellenére is haladó jellege — különbözteti meg mindkettőjüket nyugati, francia költő-társaiktól.

Amint Ady szuverén alkotó, egyedülálló, meg nem ismételt költőseni, Kraskot is joggal tartják eredeti, csak önmagával azonos művésznek. Költészetük mégis, — az előbb mondottakból következtethetően — számos rokon vonást mutat motívumokban, a versformálás mikéntjében, a lírai alaphelyzetek rajzában, a szimbolista képek felhasználásában. Vegyük sorra a jellemzőbbeket!

Feltehetően közös ihletésre — Baudelaire-re — utal Adynak A vár fehér asszonya és Kraskonak az Ó, duša moja* (Ó én lelkem) című költeménye. Mind a kettő a költői lélek világát tárja fel. A két versben azonos az alkotói vállalkozás, a vers alapszituációja, építőanyaga, képvilága is erősen rokon. Adynál a vallomásra készítő lélekállapot tartalma az elhagyatottság, a fájdalmas göggel viselt egyedüllét, az „elhagyott termék” sejtelmes, komor magánya. Krasko lelke „az éj sötétjéből ivott”, s a költő zárt ajtók mögött játszik titokzatos hegedűjén, amely maga is sötétséget áraszt „süket” hangjaival. Ady lélek-varának kísérteties tájain „árnyak suhognak” „köd” és „kripta-illat” terjeng, a Kraskot körülvevő homály olyan, mintha [kriptából áradna, „sárgult koponyák szemüregéből”. Ez a félelmes, borzongással teli éjszakai környezet csak ritka pillanatokban mutat változást; Adynál „titkos éji órán gyúlnak ki e bús, nagy szemek”, Kraskonál pedig a lélek „időnként a porladó csontvázak foszforos fényével” hasít bele a szoba sötétjébe. Ady várának úrnője, a „fehér asszony” a Krasko hasonlatában szereplő hercegisasszony megfelelője, azzal a különbséggel, hogy a fehér szín itt a titkok előtt térdre omló, azokat megfejteni nem tudó költői lélek tulajdonsága. A fény felvillanása után mind a két költeményben — mind a két költő lelkében — a kiinduló állapot, a vigasztalan éjszaka világa veszi át uralmát. A sötétség — a fény — majd újból a sötétség tónusváltozásai teszik zárttá, kerek egészzé a két költeményt, amelyek mindegyike négy strófából áll.

Gazdagabb a tipológiai rokonság azokban a versekben, amelyek a kapitalista társadalom emberének magány-érzetét panaszolják. Ezekben a polgári környezet elidegenítő hatása s egyben az ellene való tiltakozás, az idegenség és a társakra vágyás ellentéte ölt művészi formát. Összehasonlításként Ady Szeretném, ha szeretnének című kötetének prólogusa és Krasko Vždy si myslím (Mindig arra gondolok) című verse kínálkozik. Mind a kettő ugyanarra az ellentét-párra támaszkodik. Ezek: a kínzó magányérzet és a zárt körből való kitörés vágya. Adynál az ellentét kiélezettebb, a képek erőteljesebbek, ezért a vers tragikus pátosza sodróbb, telítettebb. A teljes elszigeteltség gyötrő érzése az alapviszonyokra redukált felsorolással tör felszínre „Sem utódja, sem boldog őse, |Sem rokona, sem ismerőse| Nem vagyok senkinek... Vagyok, mint minden ember: fenség, |Észak-fok, titok, idegenség, |Lidérces messze fény” ... Krasko verse az érett kor előtti darabokból való, ezért színtelenebb, lírai tartalommal és eszközökben is szegényebb. Önmaga helyzetéről, jeges magányáról, a mellette közömbösen, idegenül elhaladó „ismerősökről” azonban ugyanazt vallja, mint Ady. „Všetci idú svojou cestou... Každý prejde mimo, vedl'a neobzrie sa, nespomenie, že nás jedna túžba viedla...” (Mindegyik a maga útját követi... elkerül, észre sem vesz, elfelejti, hogy közös vágy vezérelt minket). A két vers felépítésének egyező pontján, a harmadik strófa elején lobban fel a magányból való kitörés vágya is. Ady feljajdulására: „De, jaj, nem tudok így maradni, Szeretném magam megmutatni”... Krasko sorai válaszolnak: „A ja preda neviem z mudriet', všade kúsok srđca nechám” (S én mégsem tudok okos lenni, mindenütt ott hagyom a szívem egy

*Krasko itt tárgyalt költeményei megtalálhatók összegyűjtött műveinek kötetében: Ivan Krasko: Dielo. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava, 1954.

darabját). A magányt feloldó odaadás, a társakra vágyó költő önmaga-szétosztása, a mások felé nyújtott kéz mozdulata isazonos: „Szeretném, hogyha szeretnének, s lennék valakie” — mondja Ady, Krasko pedig: „Mám ho ešte plno v hrudi, pod’te, berte, čakám, čakám” (Még tele van a szívem szeretettel, gyertek, vegyétek, várlak, várlak benneteket). Kraskonak ez utóbbi, verset záró, megismételt szavában az Ady-strófák visszatérő zárósorainak még ki nem fejlődött formai elemét kell látnunk.

A magányérzet feloldódása a szenvedő emberek testvéri közösségében az egyházi, vallási életből vett — Adynál és Kraskonál egyaránt gyakori — motívumok egyikével, a templom-motívummal kapcsolódik egybe. Az Egy templomalapító álma és a Nad ránom (Hajnalban) című versekben a lírai mondanivaló, az életérzés és hangulat mutat rokonságot: a hazai viszonyokban gyökerező „oktalan szomorúság”, az élet szenvedéseiben elfáradt és sorstársai között otthonra lelt ember érzése. Mind a két vers színterén a főalak maga a költő. Ady, a „templomalapító”, a szenvedések papja s Krasko, aki „elsőként gyújt gyertyát a templomi homályban” és „forró homlokát némán a szentély köveire hajtja”. Mind a két költő magányát a hozzájuk hasonló szenvedők gyülekezése enyhíti, Adyét „az oktalan szomorúságnak szomorú, szép ekléziája”, Kraskoét „a többi bűnösök”, akik a templomot látogatják. Az elképzelt templomi jelenet a megnevezhetetlen bánat hatása alatt sírásban ér véget. Kraskonál a templom homályos hátterében mozdulatlanul meghúzódva áll valaki, s annak „szemében csillan meg a könny”. Ez a „valaki” azonos magával a költővel s ez az önmaga megkettőzése, a „lélek-kettősség” (Földessy) motívuma ugyancsak gyakori jelenség mind a két költőnél. Szimbolista látásmódjuk közös sajátossága a lélek kétarcúságának, a benne lezajló, polárisan ellentétes folyamatoknak az ily módon való ábrázolása. A bűn és az erény, a szárnyakat szegő jelen valósága és a vágyakban élő különb, emberi élet, a tehetetlenség és a sorsfordító akarat, a tiszta értelem és a narkotizáló, misztikus képzetek közötti ellentétek művészi kifejezésére szolgál. Kraskonál is, Adynál is az új stílus kibontakozásának szakaszában válik gyakorivá. Önmaga jobbik énjét így állítja szembe Ady a pusztulásra kárhoztatott másikkal A Szajna partján című versében („Ott szebb vagyok, nemesebb, hősebb... A Duna partján céda lányhoz hajt durva öröm,... a bor ad álmot...”), a Seregély és galamb-ban („Éjben, csókban, borban, szemétkben, | Tört szárnyal én sohse loholtam”), a Kain megölte Ábelt című költeményében („megöltem magamat”...), vagy A sorson ellopója című versben, amely a boldog, sikeres életpálya idilljét állítja párhuzamba — a lélek-kettősség motívumának alkalmazásával — a kifosztott, megcsúfolt „magyar Messiás” sorssal. Krasko is kettős — ellentétes — alakban látja önmagát mint „bánattól levert lovagot”, aki mégis „közömbösséget eröltet magára”, (Balada), mint olyan „úrnőt”, akit „gyönyörre csábított a bűn”, de a szíve szomorú, mert „tisztá, bűntelen maradt”, (Ballada o smutnej panej, ktorá umrela), s ilyen kettőzött alakként fogadja a „fekete ruhás látogatókat”, akik bűnbánóan a tiszta életről énekelnek a költőnek régi, szomorú zoltárokat (Hostia). (M. Gáfrik: Poézia slovenskej moderny. SAV. Bratislava. 1965. 167.)

A két költő szemléletének rokonságáról árulkodik a víz-motívum (tó, tenger) s hozzá kapcsolódóan a csónak-motívum (hajó, vitorlás változatban is) kedvelése. Szimbolikus jelentése mind a kettőnél — az ősi folklór-szemlélettel egyezően — az élet, illetőleg annak különböző viszonylatai. A folklórral való összefüggés azt is mutatja, hogy nemcsak Krasko, hanem Ady is kölcsönzött szemléleti formákat a népköltészettől s ez művészetük mélyebb rokonságára vall. Kraskonál a víz-csónak-motívum a magány-élmény, a boldogság utáni vágy kifejezési eszköze. Az Už nad vodami (A vizek fölött már) című versében a hajnali széltől borzolt „nagy fekete vizeken” valakire (vagy valamire) váró, magányos csónakosként ábrázolja magát,

aki a meddő várakozás után végül is egyedül ül az evezőkhöz „kérdő tekintetet vetve a néma égboltra”. Összetettebb a szimbólum jelentése a Ty si ich videla (Te láttad) című költeményében. Itt a kedves hajója tűnik fel „messze a széles tengeren”, amelynek vihartól úzótt hullámai a költő fájdalmait zokogják, „a rohanó felhőkből forró vágy esője hull a kedvesre”, „a mély, nyugtalan éjszakában” a költő lobogó tekintete mint „lidércfény” kíséri a távozó hajót. Adynál a víz-csónak motívum egész jelentés-skálát hordoz s több változatú szimbólumcsoporttá bomlik. Krasko idézett verseinek tipológiai megfelelője a Léda a hajón, amelyben az alaphelyzet a Kraskóéval azonos, csak az előjelek ellentétesek: itt nem a meddő vágy, hanem a beteljesülés ígérete a mondanivaló s ennek megfelelően a hajó („az Öröm hajója”) a parton várakozó költő felé közeledik. Rokon a szlovák költő versével — mert a víz-hajó motívumot a szerelmi élmény szimbolikus ábrázolására használja fel — Adynak az Asszonyok a parton című verse is azzal az eltéréssel, hogy ebben az élet-hajón távolodó költő az elmosódó partokon hagyott örömet siratja. Ide kapcsolódik a Csolnak a Holt-tengeren című költemény is, amelyben a motívum felhasználása talán a legközelebb áll a folklór-beli szemlélethez: „Holt tenger a lelkem... Halk evezéssel szabja át | Két szép, fehér, meleg asszony-kar, | Két áldott evezőlapát”. Általánosabb e motívum jelentése A ködbe fult hajók-ban, ahol „piros hajók kék Óceánon... ködbe fult hajók, az örömkök”. Ady azonban nemcsak a szerelmi élmény és az általános életöröm lírai kifejezésére használja az e motívumból alkotott szimbólumot. Társadalmi jelentéssel is felruhazza. Így lesz a századelő Magyarországa „Halál-tó”, amelyben „nagy, förtelmes és rest, kígyó-fejű, éhes halak” leselkednek a „szép, bátor, szürke madarakra”. (A Halál-tó fölött), vagy pedig „vésszel, köddel, gyötrellemel” fenyegető gyilkos „magyar tenger”, amelyen a bátor hajósok előtt csak „néha-néha lobban egy picike fény”. (Hajó a ködben).

Sok a rokon vonás abban a magatartás-formában is, amelyet a rideg érdekektől irányított társadalmi környezet váltott ki a két költőben. Életük válságos perceiben kitaszítottak érezték magukat abban a világban, amely érzéketlen volt az igazi emberi értékek iránt. Ezek a percek az elmúlt életszakasz mérlegelésének, a számvetésnek az alkalmai, és pedig a lélekállapotnak megfelelő szituációban: Ady számára a babiloni fogságot jelképező Sötét vizek partján, Krasko számára pedig a pusztába vonult oszlopszent alakjában (Askéti). Mind a két vers az elmúlt örömkök és csalódások összegezése, elégikus hangú reflexió. Szerkezeti felépítésük, a társadalomból kirekesztett ember helyzetére utaló természeti keret és a gondolatmenet is szoros rokonságba vonja a két költeményt. A babiloni vízpart szimbolikus környezete Adynál ugyanolyan „háromszögelési pont”, amelyről belátni a megtett életutat, mint Krasko „hűvös esti tájai”, és a „hajnali ködbe vesző, jéghideg csillagok” világa. A természet magányába kényszerült ember ebből az alaphelyzetből idézi meg emlékeit, állítja fel élete mérlegét, amelynek egyes tételei — a két költeményben — párhuzamosan követik egymást. Ady verse részletesebb, kidolgozottabb, képanyaga konkrétabb, Krasko szükségesebb s inkább elvi, általánosító fogalmazásra törekszik. Ha Ady számadása „apró szenvedelmet”, „beteg, hosszú szerelmet”, „nagy válságot”, „kis álmokat” idéz, Krasko „a hidegrázós pillanatok eltűnt emlékeiről”; az „okos és ostoba nők” okozta csalódásokról, „a vággyal teli éjszakák gyötrelmes nagybőjtjéről” ad számot. Az Ady lelkét megülő „nagy válság” Kraskonál a „lélekölő, mardosó bűnbánat” megfelelője. A számvetés mind a két esetben ugyanarra az eredményre vezet: a teljes kifosztottság beismerésére, az örömtelen jelen és a kilátástalan jövő rezi gnált tudomásul vételére. „Mennyi sok mindent odaadtam, | Amíg ily szépen elfáradtam” — mondja összegezésül Ady s ugyanerre a következtetésre jut Krasko is: „Dnes sme už pokojní, samota žiadného smútku nemá. Minulost' mŕtva je,

budúcnost' prázdna a nemá" (Ma már nyugodt a lelkünk, a magány nem okoz bánatot, a múlt halott, a jövő üres és néma). A verset záró képben újból a természeti környezet lép elő, a csapdosó „ár és hideg szél”, illetve a messze nyúló, sivár pusztaság a „kóborló szelekkel”, amelyek az oszlop tetején vezeklő „testét cibálják”. Az is rokon szemléletre vall, hogy mind a két költő bibliai, vallásos motívumot emel szimbólummá s még a vers formájában is egyező módon járnak el: a páros rímű, kétsoros strófiák monoton zenéje festi alá a mondanivalót.

A társadalomból való kiűzöttség, az elidegenedés állapotát szemléltető — az előbbi versekkel rokon — remete-motívummal is találkozunk a két költőnél. Ady verse, a Pénz a remeteségben mondanivalóját tekintve eltér ugyan Krasko Eremita című költeményétől, de a szituáció rajzában megegyezik a kettő. E szituáció elemek Adynál a bús rengeteg, az égő sebek, a megbékült szív, a halálra-várás. Kraskonál a fenyvesek sötéte, a maradék reményeket pusztító tűz, a halál. Ami többlet Ady.versében, az az élethez való ragaszkodás, a visszatérés, a harc vállalása — noha „zokogva” — szemben Krasko passzív, belenyugvó halálvárásával.

A dekadens halálhangulat azonban sem Krasko sem Ady költészetének nem az egyetlen s nem is uralkodó vonása. Az elfáradás, az időnkénti erőfogyatkozás következménye. Elmultával vissza-visszatér a harcos kedv, a szembeszállás elszántsága hol a valóságos társadalmi erőkkal, hol a költői fantázia által teremtett szimbolikus hatalmakkal az élet teljességéért, az emberi boldogságért. Ennek a költői attitűdnek is megvannak a közös tipológiai elemei. Az ős Kaján — amelynek jelentése Ady közlése szerint „az élet vagy ha úgy tetszik, a költészet” (Földessy) — verspárja Kraskonál a Život (Élet). Ez Krasko ama kevés költeménye közé tartozik, amelyekben — Adyhoz hasonlóan — elvont fogalmat tesz meg nagybetűs szimbólummá. Mind a két vers tárgya a harc, a költő és a szimbolikus ellenfél, az ős Kaján, illetve az Élet között. A tét Ady szavaival „Szent Kelet vesztett boldogsága, | Ez a gyalázatos jelen | És a kicifrált köd-jövendő”. Krasko „a sötét hegyek szép leányaért” száll harcba. A párviadal mind a kettőnél lovagi torna, ős Kaján „bíbor-palástban”, „paripásan” jelenik meg, Krasko ellenfele „páncélban”, frissen „tisztított fegyverrel száll nyeregbe”. Ady versében a harcnak van magánéleti és közösségi, nemzeti vonatkozása is. Kraskonál csak az utóbbit találjuk. (Pre krásnu dcéru našich hōr — Hegyeink szép leányaért ti. folyik a harc). Talán ezzel is magyarázható, hogy Krasko küzdelmében több a bizakodás, az erők mintha egyensúlyban volnának, győzelemre is, nemcsak bukásra van kilátás. Ady versében a harc egyértelműen bukással végződik.

Ady kedvelt pénz-motívuma is megtalálható Krasko költészetében azzal az eltéréssel, hogy Ady számára a pénz — a „vér és arany” törvényei szerint — az egyéni boldogság, az öröm megszerzésének eszköze s ezért óhajtott, kívánatos érték. Krasko szemléletében azonban az arany motívuma a nemzeti árulással kapcsolódik egybe. Szerinte az egyéni jólét — a szlovák nép elnyomásának korában — csak az asszimiláció, a nemzeti érdekek feladása útján érhető el. Szemléletének ez a vonása is alátámasztja azt az állítást, hogy szimbolizmusa szervesen kapcsolódik a szlovák élet valóságához. A közös, de ellentétes jelentéssel kibontott pénz-motívum bemutatására álljon itt a Harc a Nagyúrral című Ady-vers és Krasko Baníci-ja. Ady az aranyat őrző szimbolikus szörnyel áll szemben, amelynek „undok testét serte védi”, Krasko „démona” is „undok, csúszómászó”, bőrét „ritka szőrzet borítja”. A szörny és a költők küzdelme mind a két esetben azonos eredménnyel zárul, noha az indítékok eltérőek. Ady az aranyat nem szeresheti meg vére árán sem, miközben „ezer este múlt ezer estre”, Krasko pedig az árulásért felkínált jutalmat ismételtén visszautasítja, hiába tart a kísértés „hét éven át”. Hűsége, a népbe vetett bizalma győzedel-

meskedik, a nyolcadik évben a közeledő bányászok éneke elüzi a démont. Krasko verse arra is jó példa, hogyan olvasztja egybe a folklorisztikus elemeket a szimbolista eszközökkel. Verse formája is, a párosrímű tizenkettős, a népi verses epika darabjaira emlékeztet.

Szimbolizmusuk legsajátosabb vonása, hogy az nemcsak tematikailag, hanem képanyagában, szemléletmódban is a hazai adottságokhoz idomul. Szervesen kapcsolódik a magyar illetőleg a szlovák történelem fejlődés-menetébe, vállalja a nemzeti művelődés hagyományait, tudatosan törekszik annak a funkciónak a betöltésére, amelyet mind a magyar, mind pedig a szlovák irodalom legjava vállalt a függetlenség és a szociális haladás támogatásában. Ezáltal illeszkedik be ezeknek a nemzeti irodalmaknak a fő sodrába, ezáltal válik ez a nyugatról befogadott irányzat valóban magyarrá, illetve szlovákká és — a történelmi analógia kapcsán — mélyen rokonná, középeurópaivá.

Ennek a nemzetivé vált szimbolizmusnak legfőbb ismérve s egyben alapvető feltétele a költőben élő történelmi tudat, a nemzeti história megpróbáltatásainak egy személyben való újraélése, a személyes és közösségi sors jelenre és múltra kiterjesztett azonosítása. Bizonyító példákat bőven találunk mind a két költő műveiben. A fiatal Kraskóban az otthon tett látogatás (Doma-Otthon) indítja meg a múltat idéző képek rajzását, amelyek arra készítetik, hogy újból átélje-hallja „az úri korbács suhintásait”, „a deresre húzott aggastyán fogcsikorgatását”, az „anyókák jajgatását”. A riasztó látomások magyarázata s egyben a belőlük levont elkötelező tanulság: „Počujem i vidím, lebo z tej som ja, z poddaných potom kropenej zeme — vo mne sa stelesnil každý bôl’, každý ston ku hrude viazaných robotných predkov”. (Hallom és látom, mert abból lettem én, a jobbágyok verítékével itatott földből, bennem öltött tetet minden fájdalom és a rőghöz kötött ősök minden jajdulása). História c. versében pedig arról vall, hogy fülébe cseng „a régi korok hangja”, a nemzeté, amely „eltűnt a történelemből” s „az idő sötétjébe zuhant” (A szenlélet és az azt megjelenítő kép Adynak Az idő rostjában c. versével is rokon). A magyar költő számos versében visszatér a nemzet sorsával való személyes azonosulás megvallása annak bizonyítékaként, hogy „a fajával való egyélet habituális gondolata Adynak” (Földessy: Ady minden titkai 212.). Ilyenek: A fajtám sorsa („jaj, vajon mit akar vele | Évezredek bűne, súlya, átka, | A sors, a sorsa: | A sorsom nagy tragédiája?”), a Lovatlan Szent György („Gyönyörű ős hittel, sokkal, | Szenvedéssel, botlásokkal | Fajtám indít, mindig ő kel | Szépséggel, kínnal, erővel; „Amit tudok érte tudtam, | Ha elbukok, nem én buktam”), a Hunn új legenda („Bennem a szándék sok százados szándék... Zsinatokat doboltam, hogyha kellett S parancsoltam élükre seregeknek | Hangos Dózsát s szapora Jacques Bonhomme-ot”) stb. Adyban ez az azonosulás teljesebb igényű és verseiben differenciáltabban kibomló. Nemcsak a szoros értelemben vett népre, annak sorsára vonatkozik — mint Kraskónál —, hanem gyakran a nemzet egészére, a „fajtára”, amelybe az uralkodó osztályok is beletartoznak. Tudatosan vállalja a „nemzeti erényeket és bűnöket”, s azok megtestesülésének, a nemzeti sors szimbólumának tekinti önmagát. E különbség magyarázatát egyrészt Ady büszkén vallott „hétszilvafás” voltában, nemesi származásának és demokrata politikai felfogásának összetettségében kell keresni. Másrészt a szlovák nemzetszemlélet sajátosságában, amelybe — az újabbkori fejlődés eredményeként — csak a tágabban értelmezett, az értelmiséget és a kispolgárságot is magában foglaló nép tartozott. E szemléletben az uralkodó osztályok mint a népet elnyomó, nemzetileg idegen társadalmi erők jelentek meg. Ezekkel Krasko, az öntudatos szlovák nem vállaltott közösséget.

A történelmi sors vállalása, a néppel, nemzettel való azonosulás arra készíti a két költőt, hogy választ keressenek a nemzeti lét nagy kérdéseire, tanulságul a jelen és a jövő számára. Mind a ketten — egyebek között — a folyó-motívumot használják fel és bontják ki verssé ebből a célból. „A mi Dunánk” (Ady: A Duna vallomása) és a szlovák Vág is (Krasko: K Váhu) a partjaik mentén élő népek sorsának tanui, a természeti állandóságot képviselik a történelmi változásban. Ezért alkalmas jelképek arra, hogy Ady is, Krasko is — a költő és a folyó elképzelt párbeszédében — számonkérjék az „ezer éves, szörnyű kínlódást”, „a folyót tápláló könnyet és a vért” (Krasko), „a félemberek, fél nemzetecskék” sorsát, a „hideglelés, vergődés, könny, aszály” világát. Ady szemlélete tágabb horizontú, tekintete — a maga nemzetét kívül — egybefogja az egész Duna-tájat, tehát a szomszédos népeket is és az azokéval közös magyar sors titkait kutatja. Folyó-szimbólumát pedig a természeti és a történelmi törvény logikája szerint bontja ki. A „vén folyam-róka”, a „csacska-részeg”, „nagy-komoly lett” ugyan a súlyos kérdések hallatán, de fátum-szerű vallomása után „kacagva” — a kívül álló közömbösségével — rohant tovább a „boldogtalan kis országok között”. Ady Duna-szimbóluma nem avatkozik a történelem menetébe, csak jelenléte, tanúságtétele a fontos, nem társadalmi aktivitása. Ezért a közös átok feloldása azokra vár, akik nem nyugszanak bele abba, hogy „Sohse lesz másként, így rendeltetett”. Adyval ellentétben Krasko versének nincs internacionális jellege, megmarad a szlovák nemzeti problémák keretei között. A versben a folyó-motívum nem is alakul át teljes értékű szimbólummá, lényegében a megszemélyesítés, az allegória szintjén marad. A benne kifejezett szemlélet pedig — Ady ridegen tudatos, illúziók nélküli tény-megállapításaival ellentétben — valami naív színeződést mutat, mintha a történelem-fordító csodát az ismételten közömbösnek nevezett folyótól várná. („o, pomsti sa na divom vrahu!... a znič ho, slobodu kto dlávi” — ó állj bosszút a vad gyilkoson, pusztítsd el, aki a szabadságot elfojtja). Talán ebben is a népköltészet szemléletformáinak nyomát kell látnunk.

A nép, a nemzet sorsával való azonosulás egyik magatartásformája az Adynál és Kraskonál egyaránt megfigyelhető prófétai attitűd, az átkozódó hazafiság megnyilvánulása. Lélektani háttere a „minden hiába” hangulat, a tehetetlenség kínja, az elkeseredés amiatt, hogy a szeretett nép nem hallgat az intésre, az „örzök” figyelmeztető szavaira s némán, türelmes baromként hordja a járomot, amelyet urai a nyakára raktak. Ennek a költői lélek-állapotnak a kifejezésére Ady is, Krasko is az ótestamentumi próféták hangját kéri kölcsön. A hasonlóság nemcsak a szemléletben, költői magatartásban, hanem a gondolatokban és gyakran az azokat hordozó nyelvi fordulatokban is fellelhető. Ady elkeseredett felkiáltásának párját: „átkozott nép, ne hagyja az Úr veretlen”, (Sípja régi babonának) Krasko Jehovah című versében fedezzük fel: „ja pravicu Ti trestajucu vzývam, na vlastné plemä Tvoju volám pomstu”. (Büntető jobbkézed hívom, állj bosszút népemen); Ha a magyar „a hőkölés népe”, „minden igának barma”, mert „vertnek született”, a szlovák is csak arra méltó, hogy „cafattá korbácsolt háta halálilig cipelje a megútált terhet”. „Ebsorsot akar, hát akarja” — tör ki Adyból a keserűség, s Krasko is arra ítéli népét, hogy „örökös panasztól habzó szájjal” viselje a szolgaságot. A sorsán fordítani képtelen magyarság megérdemli, hogy „fejét, jussát, szívet kobozzák”, s Krasko „pipogya kezű” népe is rászolgált, hogy „a maga kereste kenyérért másoknak könyörögjön”. A népek versenyében Ady szerint „mi mindig mindenről elkésünk”, Krasko is azért tesz szemrehányást, mert a szlovák nép „nem akarja látni, hogy nagyon is későre jár az idő”. A szolgaságot tűrő nemzedék az utódoktól sem érdemel tiszteletet, az apák bűnéért a fiak is bűnhődnek. (Ady: „Honnak atyái honuk veszni hagyták | S itt maradnak, míg felejtik emlékü, | Unokáik, a koldus istenadták; Nagy lopások

bűne; Krasko: „Nech starcovia mu nepoznajú úcty a kliatbou nech sú zat'ažené deti — atyái ne ismerjék meg a tiszteletet, sújtsa átok a gyermekeket is).

Végül rokon a két költő abban is, hogy hazafiságuk, politikai költészetük nem merül ki a sorsvállalásban, a történelmi tanulságok feltárásában vagy a meddő átkozódásban, hanem kiterjed koruk hazai állapotainak kritikájára, a demokratikus forradalmi átalakulás sürgetésére is. A „magyar Ugar” és a proletár versek forradalmasító képeit Krasko alkotásaiban is vizontlátjuk. Az Otcova rola éppen úgy a pusztuló hazai föld és nép szimbolikus látomását festi meg, mint Ady hasonló tárgyú költeményei. A vörösen lenyugvó őszi napfényében égő „szürke mezők”, az „ősapák földje” éppen olyan lehangoló, vigasztalan látvány, mint A magyar Ugaron „elvadult tája”. Az „ős buja földön, dudva muhar” terem, Krasko „félénk lábbal lépked a sercegő, száraz tarlón”. A szent humusz termő erejét a gaz, a gyűrűző indák szívják el, a szlovák föld pedig azért marad terméketlen, mert „az évszázados jobbágyveriték okozta nedvességet” a nap tüze sem képes felszárítani.

A társadalmi változás sürgetése e versekben még közvetetten, áttételek útján szólal meg. A szimbolikus kép leíró elemei, azok második, tárgy mögötti jelentése, a költő személyes állásfoglalásáról tanúskodó részletek stb. sugallják. (Ady: „a föld alvó lelkét lesem”, Krasko: Prečo si nechal otcovskú pôdu? — „poddaných krvou napitá pôda domov ma volá — miért hagyta el az atyai földet? a jobbágyvérrel itatott föld hazahív engem). A záró képek sem tartalmaznak nyílt lázítást. Ady a „kacagó szél”-suhanasában a fátumot idézi meg. Krasko pedig — a népmesék képes nyelvén — a földre elvetett sárkányfogak kikelésétől várja a bajok orvoslását.

Nyíltan forradalmi vers azonban az Otrók (Rabszolga), amely méltó párja a magyar „helóta nép, helóta költő” összetartozását, a forradalmi szándékot hirdető Ady-verseknek. A rabszolga-anya felejthetetlen, „félénk fájdalmat” kifejező halk éneke, amely „a remegő gyermeklélekbe ivódott”, ugyanarról a lefojtott indulatról árulkodik, amelyikről „az esték züm”-je és a „fálvak csöndjén” remegő dühök (Rohanunk a forradalomba). Ady ugyanannak a „tűznek a csiholója”, amely a rabszolga „lesütött tekintetében még csak rejtett szikraként ég”. A „fekete és vörös bosszúk (Ady: Barangolás az országban) ott „hörögnek” Krasko rabszolgájában is, miközben az a „veszharang szavára vár”, nem akar meghalni, míg bosszút nem állt”, s fákat ültet, amelyekből akasztófák nőnek.

Krasko költészetében a forradalmi témakör megközelítően sem foglal el olyan kiemelkedő helyet, mint Adyéban. Ilyen tárgyú verseinek száma nagyon kevés. De más témájú darabjaiban is fel-felbukkannak olyan képek, amelyek azt mutatják, hogy a nemzeti elnyomáson túl a szociális kizsákmányolást is észrevette és felismerte a forradalom igazi erőit. (Poetika starej lyriky c. versében a költő hangja: „búri, ako pochod utláčaných na ulici, ked' deti doma chleba nemajú — lázítson, mint az elnyomottak tüntetése az utcán, amikor a gyerekeknek otthon nincs kenyér —, a Baníciban pedig a vonuló bányászok „nehéz lépteinek dobájától remeg a reggeli levegő — „Ranný vzduch chveje sa dupotom t'azkých nôh”).

Talán fölösleges is hangsúlyozni, hogy a tipológiai egyezések, a közös vonások megmutatásával nem kívántunk egyenlőségi jelet tenni Ady és Krasko közé. Hiszen a köztük levő különbség még a hasonlósági jegyek sajátos színeződésében is kifejezésre jut, amint erre több helyen utaltunk is. Még inkább áll ez életművük egészére, annak jellegére, arányaira és hatására a magyar illetve a szlovák irodalomban. Ady szimbolizmusa sajátos, önálló mitológiát teremtett, amelynek gazdag változatú motívum-körei átfogják a századforduló magyar és európai emberének életét. A kor magyar irodalmából messze kimagasló, nagy formátumú költészete országos figyelmet keltett, rajongókra és gúnyolódó ellenfelekre osztotta az olvasókat, hatása a

halálát követő évtizedekben, sőt a felszabadulás után is élő. Új korszakot nyitott a fejlődésben, amelynek vívmányai a magyar szocialista lírában is tovább élnek. Krasko a zsenyéken kívül két kis kötetet publikált, azután elhallgatott. Fellépését csak a beavatottak figyelmé kísérte, első kötetének „keresztapaságát” a konzervatív ízlésű Vajanský vállalta, a fiatal tehetségnek kijáró jóindulattal, enyhe kritikával, lényegében megértéssel. 1912-vel, második kötete megjelenésével költői pályafutása befejeződött, noha maga a költő még évtizedekig élt, és tevékeny közéleti munkásságot fejtett ki. Adyval rokon jegyei mutatják, hogy minden vagy majdnem minden megvolt benne, ami a korszakos, közép-európai modern költészet sajátja, csak éppen — egyéni adottságok, objektív tényezők gátló hatása alatt — nem bontakozhatott ki nagy arányú lírai életművé. Így önmaga potenciális nagyságának sokat ígérő, de ki nem teljesedett lehetősége maradt. Ha Ady korszakot nyitott, Krasko csak jelezte az új korszak elérkezését. Ezért megjelenése nem változtatta meg az irodalom hagyományos értékrendjét. Nem törhetett az élre már csak azért sem, mert alkotó éveit alatt és még jó ideig azután is Hviezdoslavot illette az első hely. Nem volt jelentős hatása azokra a fiatalokra sem, akik őt követően indultak el — a szimbolizmus jegyében — a költői pályán. A fiatal Vladimír Roy vagy E. B. Lukáč pl. elsősorban nem tőle, hanem a franciáktól és Adytól kaptak ösztönzéseket az új lírai kifejezés keresésében. A 30-as évek avantgard költészete pedig már irodalmilag halottnak érezte Krasko életművét. (Ivan Krasko: Dielo. Slov. Vyd. Kr. Lit. Bratislava 1954. 11.) Csak a felszabadulás után fordult a közfigyelem és a megbecsülés a már akkor visszavonultan élő költő felé. Méltán, mert túl a szimbolizmuson — amellyel átütő hatás nélkül is a modern szlovák költészet előtt egyengette az utat — művészet és valóság, irodalom és élet kapcsolatának az utókor számára is követendő, egyedül helyes példáját adta, amikor utolsó verseinek egyikében hangoztatta: „nehromadím hluché slová... na každom je krv prischnutá, srdca mojho krv prischnutá” (nem süket szavakat halmozok... mindegyik szavamon vér szárad, a szívem vére). Ez is Adyval, Ady „életes költészetével” teszi rokonná.

A magyar és a szlovák szimbolizmus közös gyökereinek feltárásához, kifejező eszközeinek, formanyelvének teljes számbavételéhez további részletkutatások szükségesek. Néhány következtetést azonban már az eddigiek alapján is levonhatunk.

A hazai fejlődés lemaradása, a századfordulón felhalmozódott nemzeti és szociális problémák bonyolultsága nem tette lehetővé, hogy akár nálunk, akár a szlovákoknál a valóságnak hátat fordító, a társadalmi folyamatokkal csak többszörös áttételen keresztül érintkező, sterilen művészi jellegű szimbolizmus jöjjön létre. A nyugati hatás pozitív módon „deformálódott”, olyan funkció vállalására kényszerült, amely keletkezési helyén nem volt a sajátja.

A feudalizmus teljes megszűntetésének elhúzódása és a polgári átalakulás vontatottsága következtében a századfordulón még mindig a paraszti tömegek felszabadítása volt az egyik legégetőbb társadalmi probléma nálunk. Ennek hatása jelentkezik Ady és Krasko költészetében nemcsak a föld népe iránti érdeklődésben, tehát tematikailag, hanem a folklór szemléleti formáinak, képanyagának szimbolizmusukban fellelhető nyomaiban is. A paraszti, népi hatással van összefüggésben a mindegyiküknél megfigyelhető bibliai-vallási motívumok kedvelése is, ami azonban nem csap át — mint a francia szimbolizmus egyes képviselőinél — vallásos miszticizmusba.

Költészetüknek — a fenti körülmények által determinált — közösségi, közéleti jegyei magyarázzák a hazai, pontosabban a magyar illetve a szlovák nemzeti hagyományokhoz való szoros kapcsolódásukat. A nép, a nemzet történelmi sorsával való azonosulás, a történelmi felelősség átérezése, a prófétai szerep vállalása csak

ebben a sajátos közép-európai társadalmi közegben színesíthette a szimbolista lírát olyanná, amilyen Ady és Kraskóé.

Végül közös, demokratikus-forradalmi eszmeiségük is a hazai viszonyokból sarjadt. Mindegyikük felismerte a proletáriátusban a történelem-formáló erőt, s ennek szánta a vezető szerepet a kitörni készülő forradalomban. Ez a felismerés tette képessé őket arra, hogy — a nyugati példaképektől eltérő módon — a szimbolizmus eszközeivel is ki tudják fejezni az objektív társadalmi folyamat tendenciáit, ábrázolni tudják a valóságot. A gyakran minősítő, elmarasztaló értelemben emlegetett „késés” előnyére is vált a hazai szimbolizmusnak. Mert Ady és Kraskó művészete nem egyszerű megismétlése a Nyugaton akkor már túlhaladott irányzatnak, hanem magasabb szinten való alkalmazása a megélenkülő társadalmi és nemzeti mozgalmak sugallta mondanivaló kifejezésére. Ady is, Kraskó is így teremtetett sajátosan hazai, s egyben korszerű művészetet. Mindegyik a maga tehetségének határai között.

Чукаш Иштван

АДИ и ИВАН КРАСКО

(Некоторые проблемы венгерского и словацкого символизма)

На основе сравнения художественных средств, „языка форм” Эндре Ади и Ивана Краско автор устанавливает, что между двумя поэтами — хотя они не были знакомы с творчеством друг друга — имеется явное историко-типологическое родство. Автор находит объяснение этому в особенностях общественно-культурных условий Центральной Европы. Важнейшие из его выводов сводятся к следующим.

Отставание внутреннего развития, сложность накопившихся в начале XX века национальных и общественных проблем не позволили в Венгрии так же, как в Словакии возникновения такого символизма, который отворачивался бы от действительности, соприкасался бы с общественными процессами лишь через ряд опосредований и носил бы стерильно художественный характер. Западное влияние положительно „деформировалось”, вынуждено было принять такую функцию, которая в месте его возникновения не была присуща ему.

В результате затягивания полной ликвидации феодализма и затяжного характера буржуазных преобразований в начале XX в. всё ещё освобождение крестьянских масс оставалось одной из самых жгучих общественных проблем в Центральной Европе. Его влияние проявляется в поэзии Ади и Краско не только тематически, в интересе к народу земли, но и в находимых в символизме обоих следов фольклорных форм, фольклорных образов. С крестьянским, народным влиянием связано у обоих и пристрастие к библейско-религиозным мотивам, которое не переходит однако — как у некоторых представителей французского символизма — в религиозный мистицизм.

Коллективистские, публицистические признаки их поэзии, детерминированные внешне-изложенным, объясняют их тесную связь со своими (венгерскими, словацкими) национальными традициями. Отождествление своей судьбы с исторической судьбой народа, нации, принятие роли пророка только в этой своеобразной центрально-европейской общественной среде могли окрасить символистскую лирику в такие тона, в каких она выступает у Ади и у Краско.

Наконец, общая у обоих демократическая революционная идейность также питается местными условиями. Каждый из них признал в пролетариате силу, формирующую историю и отдавал ему руководящую роль в грядущей революции. Понимание этого сделало их способными к тому, чтобы — в отличие от западных образцов — и средствами символизма могли выразить тенденцию объективного общественного процесса, отобразить действительность. „Опоздание”, которое часто в пейоративном смысле применяют, пришло на пользу этому символизму. Потому что искусство Ади и Краско — это не простое повторение направления, на Западе тогда уже устаревшего, а его применение на более высоком уровне для выражения содержания, навеянного оживлением общественного и национального движения. И Ади, и Краско таким образом создали национальную и одновременную современную поэзию. Каждый из них в рамках своего собственного таланта.

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

KIADJA
A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETE

1. *Halász Előd*: Vörösmarty és Toldy. 1956.
2. *Pósa Péter*: Babits Mihály: „Kártyavár”. 1956.
3. *Halász Előd*: Bevezetés a Faust II. részéhez. 1956.
4. *Juhász Gyula* elfelejtett Anna-versei. 1956.
5. *Vág Sándor*: A „La Hongrie Républicaine” és Juhász Gyula. 1956.
6. *Berczik Árpád*: Raimund pályakezdése hazánkban. 1958.
7. *Keserű Bálint*: Adalékok Rimay és a Báthoriak kapcsolatához. 1958.
8. *Kovács Sándor*: Szepsi Csombor Márton prózastílusához. 1958.
9. *Kordé Imre*: Néhány adat Csokonai „Kultúra”-jának keletkezéséhez. 1958.
10. *Kálmán László*: Molnár György a realista színjátszás előfutára. 1958.
11. *Nacsády József*: A szegedi parasztnovella keletkezése. 1958.
12. *Kiss Lajos*: Simon István költészete. 1958.
13. *Ilia Mihály*: A Holnap születése. 1959.
14. *Péter László*: Juhász Gyula és a „fekete báró”. 1959.
15. *Nacsády József*: Két kirándulás. 1959.
16. *Kovács Sándor Iván*: Európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton írói fejlődésében. Csombor és Bonifacio. 1960.
17. *Kiss Lajos*: A művészi tükrözés kérdéséhez. 1961.
18. *Kiss Lajos*: Mégegyszer a művészi tükrözésről. 1961.
19. *Nacsády József*: Jókai műveinek lengyel alakjai. 1961.
20. *Kiss Lajos*: Modernizmus, formakultúra, korszerűség. 1961.
21. *Kovács Sándor Iván*: Rimay János és Érsek András. 1961.
22. *Bíró Ferenc*: Egy XIX. század eleji kódex Csokonainak tulajdonított versei. 1961.
23. *Kordé Imre*: A XVII. századi Szeged és folklorisztikus elemek az Etelkában. 1961.
24. *Nagy Géza*: Adalék Vörösmarty 48-as szerepléséhez. 1961.
25. *Péter László*: Juhász Gyula „újságírói sikere”. 1961.
26. *Ilia Mihály*: A Nyugat és a Holnap. 1961.
27. *Krajkó András*: Juhász Gyula és az első világháború. 1961.
28. *Bíró Ferenc*: A Mindenes Gyűjtemény (1789—1792) szerkesztőjének nyelv- és irodalomszemléletéhez. 1962.
29. *Nacsády József*: Jókai „Delejország”-áról. 1962.
30. *Juhász Antal*: Thury Zoltán a Szegedi Naplónál. 1962.
31. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula költészetének motívumairól 1908—1911 között. 1962.
32. *Krajkó András*: Piros pecséttel nyílik a titok. 1962.
33. *Szabolcsi Gábor*: József Attila expresszionizmusának kérdéséhez. 1962.
34. *Keserű Bálint*: Epiktétosz magyarul — a XVIII. század elején. 1963.
35. *Vörös László*: Az „új hit” motívum tartalma Juhász Gyulánál. 1963.
36. *Kovács Sándor Iván*: A „Fórum” szerepe felszabadulás utáni irodalmunk történetében. 1964.
37. *Krajkó András*: A „keresztény kurzus” művelődéspolitikájáról. 1964.
38. *Csetri Lajos*: A stílus fogalmi és a korstílusok problematikája. 1965.
39. *Ilia Mihály*: Hatvány Lajos folyóirata: az Esztendő. 1965.
40. *Scheiber Sándor—Zsoldos Jenő*: Ady Endre levelei Révész Bélához. 1965.
41. *Tamás Attila*: Vajda János Alfréd regénye c. műve és a magyar romantika néhány problémája. 1965.
42. *Keserű Bálint*: A magyar protestáns-polgári későhumanizmus néhány problémája. 1966.
43. *Kovács Sándor Iván*: Dante neve százötven év magyar irodalmában. 1966.
44. *Ilia Mihály*: Egy vers értelmezésének lehetőségei (Ady Endre: Az ős Kaján). 1966.
45. *Vörös László*: Illyés Gyula lírájának realizmusa. 1967.
46. *Csukás István*: Ján Smrek Petőfi-fordításairól. 1967.
47. *Nacsády József*: Jókai és a népiesség az 1850-es években. 1967.
48. *Kovács S. I.—Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. I. 1967.

49. *Keserű Bálint*: Újfalvi Imre és a magyar későreneszánsz. 1968.
50. *Horváth Károly*: A magyar felvilágosult klasszicista dráma a műfaj kelet-európai fejlődésében. 1968.
51. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula Tömörkény-kultusza. 1968.
52. *Tamás Attila*: József Attila költészetével rokon sajátosságok Radnóti Miklós lírájában. 1968.
53. *Kovács Sándor Iván—Kulcsár Péter*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. II. 1968.
54. *Keserű Bálint*: Újfalvi Imre és az európai „későhumanizmus ellenzék”. 1969.
55. *Csetri Lajos*: Adalékok Döbrentei Erdélyi Múzeumának irodalomszemléletéhez. 1969.
56. *Csikás István*: Ady és Ivan Krasko. 1969.
57. *Krajkó András*: Az ellenforradalmi rendszer irodalompolitikájának kialakulása. 1969.
58. *Tamás Attila*: A „kép” problematikája a költői műalkotásban. 1969.
59. *Kovács Sándor Iván—Kulcsár Péter*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. II.
60. *Jankovics József*: Zilahy János legációs levele Bethlen Miklóshoz (?) 1692-ből. 1969.
61. *Dankánits Ádám*: Adatok Toroczkai Mátéről. 1969.
62. *Bán Imre*: Ismeretlen adatok Otrókocsi Főris Ferenc életéhez. 1969.

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
(SECTIO PHILOLOGICA)

Nyelv és irodalom. I. 1955.

Nyelv és irodalom. II. 1956.

Irodalom. I. 1958.

Irodalom. II. 1959.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960—1961) 1961

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus II. 1962.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus III. 1963.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IV. 1964.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus V. 1965.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VI. 1966.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VII. 1967.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII. 1968.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IX. 1969.